

IVN-afdeling
Westerveld

Verschijnt tweemaal per jaar
juli 2017 , jaargang 25, nr 1
jubileumnummer

IVN-Westerveld

Bestuursleden

Mariken Hornman	voorzitter
Ans Lutgerink	secretaris
Albert Raven	penningmeester
Marja Generaal	algemeen bestuurslid
Marinus Jousma	algemeen bestuurslid
Albert Kerssies	adviseur

Secretariaatsadres:

	IVN – afd. Westerveld
	p/a Ans Lutgerink
postadres:	Tolweg 8
	7991 TC Geeuwenbrug
telefoon:	0521 345635
e-mail:	info@ivn-westerveld.nl
Internet:	www.ivn-westerveld.nl

Redactie:

Janke Santing, Ria Duiven, Adri van der Weyde, Jan Nijman

Verder werkten aan de ze Adder mee: Mariken Hornman, Diet Prinsen, Axel Wiewel

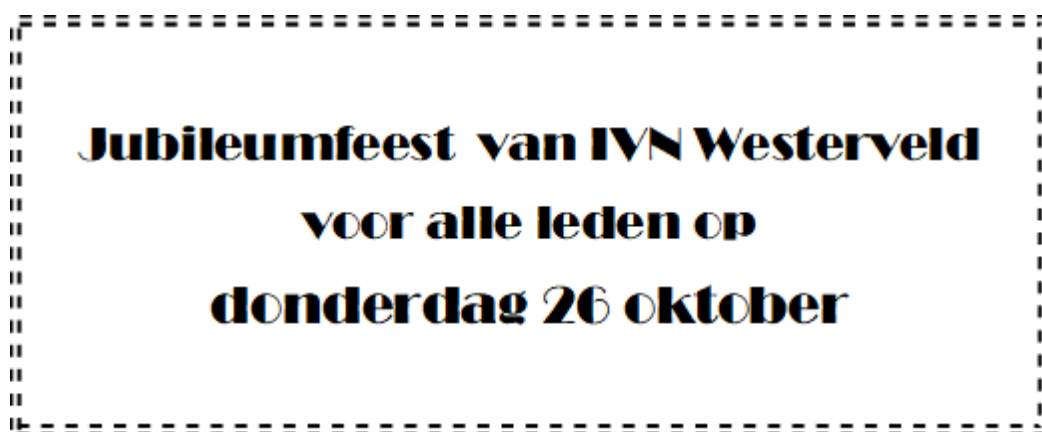
Foto's: Paul Gols, Mariken Hornman, Daphne de Jong, Jan Nijman, Albert Raven, Adri van der Weyde, Mark Ronda, Pixabay

Mailen met de redactie: ? redactie@ivn-westerveld.nl

In deze Adder:

Van het bestuur	4
In memoriam Marijke Dijkstra	6
Bijen zijn belangrijk en bedreigd	7
Save a bee today, save the world tomorrow	8
Op weg naar een Zuid-Hollands bijenlandschap	9
Jeugdfotowedstrijd 'De bloemen en hun vrienden'	11
Drentse bermen meer dan gras	13
Weg van wilde bijen ... Hoe vertel ik over hun leven en hun leefgebied?	13
Akkerranden op het grensvlak van landbouw en natuur	15
Klaver in de wei voor de bij	16
Impressies van het symposium	17
Zeldzame bijen in het Dwingelderveld	18
Train de trainer: bijenlessen voor leerkrachten basisonderwijs	19
Verwondering van een natuurgids in opleiding	21
Virtueel met vakantie: op reis aan de pc...	23

Ook ons jubileumfeest komt eraan, dus reserveer de datum vast in je agenda:

IVN-Westerveld

Voorwoord

‘Save a bee today, save the world tomorrow.’ Mooier kon Dave Goulson het niet zeggen. Zijn gloedvolle betoog raakte veel deelnemers aan het symposium dat IVN Westerveld op 9 en 10 juni organiseerde. In totaal namen bijna 300 deel aan het symposium, waarvan 46 leden van IVN Westerveld. Niet iedereen kon er bij zijn om wat voor reden dan ook. Het is een van de redenen waarom we in deze ‘Adder’ ruim aandacht besteden aan dat symposium.

Naast inhoudelijke verslagen vind je meer in deze ‘Adder’. Zo vind je hier de prijswinnende foto’s van de jeugdfotowedstrijd ‘De bloemen en hun vrienden’, impressies van het symposium en veel foto’s. Om die foto’s tot hun recht te laten komen, hebben we er voor gekozen deze ‘Adder’ geheel in kleur te laten afdrukken. Het is immers een jubileum-editie.

Naast dat symposium, gebeurt er meer. Mariken Hornman geeft een kort overzicht van andere activiteiten, zoals de honderden klaverknikers die we gemaakt hebben, de bijenhoeven die bij basisscholen in Westerveld geplaatst zijn en de voorbeeldbakken met planten uit een bloemrijke berm. Een foto van zo’n bak vind je op de achterpagina van deze Adder.

Ondertussen is de afdeling betrokken bij een nieuwe natuurgidsenopleiding die we samen met IVN Hoogveen en de Natuurvereniging Zuidwolde organiseren. Adri van der Weyde doet verslag van zijn ervaringen.

Tot voor kort werd de Adder opgemaakt door Jaap Stekelenburg. Jaap heeft te kennen gegeven tijd vrij te willen maken voor andere zaken. Als redactie bedanken we Jaap voor zijn werk. We zullen er tijdens het jubileumfeest nog op terugkomen. (Reserveer de datum alvast: donderdag 26 oktober). En Axel Wiewel, die al jaren een column schrijft, heeft te kennen gegeven dat dit zijn laatste bijdrage zal zijn.

Het mag duidelijk zijn dat we als redactie wel weer wat versterking kunnen gebruiken. Zou je mee willen werken aan de volgende ‘Adder’, laat het ons weten, via redactie@ivn-westerveld.nl.

Veel leesplezier,

Jan Nijman

Van het bestuur

Tekst Mariken Hornman

Jubileumjaar

Ons jubileumjaar is alweer voor de helft voorbij. Als ik terug kijk wat er allemaal is gebeurd en wat we met z'n allen hebben neergezet, ben ik trots hier deel van uit te mogen maken.

Kort gezegd: Het is gigantisch wat we gezamenlijk hebben neergezet. Dit krijg ik de laatste tijd ook terug van veel mensen uit allerlei instanties en IVN-afdelingen: 'Hoe groot is jullie afdeling wel niet? Maar 150 mensen en alleen maar vrijwilligers? Ongelofelijk.' Of

zoals Joop Verburg (Natuurvereniging Zuidwolde) het verwoordde in zijn verslag naar het Prins Bernhard Cultuurfonds over onze activiteiten: 'Dat een lokale IVN-afdeling zoiets omvangrijks heeft georganiseerd en uitgevoerd, is een zeer groot compliment waard.'

Ja, we mogen best trots zijn op ons zelf. Tegelijkertijd moet ik bekennen dat we als bestuur weinig aan andere zaken zijn toegekomen. Het heeft ons al met al aardig opgeslokt. Zo is het er bijvoorbeeld dit jaar niet van gekomen een seizoensafsluiting te organiseren. Nu er weer rustigere tijden aan komen, gaan we de draad weer oppakken.

Dit nummer van de Adder staat in het teken van ons 25-jarig jubileum en het project 'Bijen, bermen en biodiversiteit'. Onderhand zal het voor iedereen duidelijk zijn dat we dit jaar op allerlei manieren ons doel van samen de bermen weer te laten bloeien en zoemen proberen te bereiken. Destijds hebben wij bij het maken van de plannen voor ons jubileumjaar met de opzet van het project 'Bijen, bermen en

biodiversiteit' de keuze gemaakt de nadruk te leggen op de rol die bloemrijke wegbermen bij het verbeteren van hun leefomstandigheden kunnen spelen.

We hebben gekozen voor drie ingangen om een verandering te bewerkstelligen.

Overleg met gemeente, waterschap en provincie Foto: Albert Raven

Als eerste het vergroten onder de bevolking van het draagvlak voor bloemrijke bermen. Maar draagvlak creëren is slechts één kant van het verhaal. Belangrijk is ook om de benodigde kennis nodig voor een goed ecologisch bermbeheer te verspreiden. Vandaar een symposium voor zowel professionals als natuurliefhebbers. En als derde is natuurlijk de daadwerkelijke Inrichting van de bermen in onze gemeente Westerveld belangrijk. Het laatste jaar zitten we aan de overlegtafel met gemeente, waterschap, agrarische sector en provincie. Zo zijn we als bezige bijen nauw betrokken geraakt bij het bermbeheer van onze gemeente Westerveld.

Een voorbeeld van een belangrijke stap die gezet is, is dat

bermen die bijvoorbeeld zijn afgeplagd om de afvoer van regenwater te verbeteren ingezaaid gaan worden met een bloemrijk zaadmengsel, tenminste als ze ook qua ligging hiervoor geschikt zijn natuurlijk. Het inzaaien van de eerste bermen met dit zaadmengsel op de Honingvelden bij Dwingeloo hebben we als IVN dan ook graag uitgevoerd.

Symposium

Het symposium was een groot succes. Ruim 270 deelnemers hebben zich ingeschreven. Niet alleen natuurliefhebbers maar ook veel professionals. Iedereen was vol lof en het bruisde van energie. Wat ik opvallend vond was dat er ook veel jongeren aanwezig waren. Hoop voor de toekomst toch? Het symposium werd geopend door burgemeester Rikus Jager. Hij kreeg van ons als presentje een miniatuur insectenhotel. Met de boodschap dat we hopen dat bloemrijke wegbermen bovenaan op het prioriteitenlijstje van de gemeente komen te staan. En op deze manier een vierde natuurgebied binnen de gemeente gecreëerd gaat worden.

Activiteiten in Westerveld

Van alle verschillende activiteiten naar de inwoners van Westerveld wil ik een impressie geven. Velen van ons zijn hier druk mee geweest. De meeste activiteiten zijn in deze eerste zes maanden van het jaar gedaan. Eén activiteit loopt nog, dat is de fotowedstrijd voor volwassenen 'De

De burgemeester krijgt een insectenhotel

Foto: Paul Gols

bloemen en hun vrienden'. Ook hierover in deze Adder meer.

Een impressie van de activiteiten naar de inwoners van Westerveld:

- In de vijf grotere dorpskernen zijn dit voorjaar voorbeeldbakken van bloemrijke bermen geplaatst. Het informatiebord erbij vertelt waarom en laat zien wat er groeit en bloeit in een bloemrijke berm.
- In een groot aantal dorpskernen zijn informatieavonden gehouden over de noodzaak van bloemrijke bermen voor de bij en biodiversiteit. De werkgroep Werkbijen heeft hiervoor een PowerPoint- presentatie gemaakt. Wie op de nieuwjaarsbijeenkomst of op een informatieavond in één van de dorpskernen in Westerveld is geweest heeft deze kunnen zien. Ook werd er tijdens de info-avonden klaverknikers gemaakt en kleine bijenhôtels als onderkomen voor de wilde bij in elkaar gezet.
- Elf basisscholen hebben een bouw pakket gekregen voor het maken van een groot insectenhôtel op hun schoolplein. Op deze manier is er voor een school altijd lesmateriaal voor handen. Tevens heeft Mathijs ter Bork van IVN-Noord op alle basisscholen bijenlessen gegeven.
- Met leerlingen van de middelbare school StadsEsch, locatie Diever

zijn bij twee zorgcentra samen met de bewoners insectenhôtels ingericht. In zorgcentrum J.T. Seinenhof in Diever en in De Menning in Wilhelminaord. Voor de leerlingen is dit een onderdeel van hun maatschappelijke stage geweest.

- Van de fotowedstrijd voor de jeugd met het thema 'De vrienden en hun bloemen' is tijdens het symposium de prijsuitreiking geweest. Van de prijswinnaars staan de foto afgedrukt in deze Adder. Het thema van de fotowedstrijd verwijst naar de titel van een beroemd Verkade-plaatjesalbum van de schrijver Jac. P. Thijsse. De fotowedstrijd voor alle leeftijden met hetzelfde thema loopt nog.

Naast de afronding van alle activiteiten, zoals verslaglegging en de financiële verantwoording naar alle subsidiegevers, wordt er momenteel nog hard gewerkt aan een draaiboek van ons hele project 'Bijen, bermen en biodiversiteit'. Aangevuld met achtergrondinformatie, handleidingen en goed en informatief fotomateriaal. Het idee is dat je meteen aan de slag kunt nadat je dit boek hebt gelezen. Ons doel is dat met dit boek overal in NL dit soort projecten opgezet kunnen gaan worden.

Daphne de Jonge, de stagiaire van Hogeschool van Hall Larenstein is dit aan het schrijven. Wij ondersteunen haar hierbij. Met wij bedoel ik Ans Lutgerink, Guido Nijland en ikzelf. Vanuit het lectoraat Bijengezondheid van van Hall Larenstein is Dr. Arjen Strijkstra bij de opzet van het draaiboek betrokken en hij doet ook de eindredactie. Doelgroepen voor het boek zijn bijvoorbeeld IVN-afdelingen door het hele land, NME-afdelingen, gemeenten, provincies, landschapsbeheer, school- en opleidingsprojecten met als onderwerp bijen en bloemen, biodiversiteit, natuurbeheer. De bedoeling is dat eind van het jaar het boek uitkomt.

Inrichten insectenhôtel bij zorgcentrum J.T. Seinenhof Foto: Mariken Hornman

Het jubileumjaar is nog niet voorbij. Er komt ook nog ons jubileumfeest. Reserveer de datum: Donderdag 26 oktober.

In memoriam Marijke Dijkstra (1954-2017)

Op 13 juni overleed na een kort ziekbed Marijke Dijkstra uit Lhee. Marijke was een van de vaste teamleden van de Dwingeler Snuffelklup en werd al snel ook een actief lid van onze IVN-afdeling. We willen in deze Adder even stil staan bij haar dood. We doen dat met de woorden, waarmee de Snuffelklup op haar crematie afscheid heeft genomen.

Tekst: Diet Prinsen

We woonden al jaren in dezelfde omgeving, maar we kwamen Marijke voor het eerst echt tegen, toen ze zich in 2004 aansloot bij onze Snuffelklup, de Kinder-Natuurclub in Dwingeloo. Hoe dat precies ging weten we al niet eens meer. Mogelijk via zoon Joost, toen nog een jochie in groep vijf. In ieder geval, Marijke kwam, hielp en paste binnen de kortste keren naadloos in ons team. Of ze toen een doorgewinterde natuurkenner was, weten we ook niet, maar dat was ook niet nodig. Ons gezamenlijk doel was kinderen op onze middagen de natuur laten beleven, alles wat ze er van opstaken was mooi meegenomen. Zoiets leer je al doende en ook Marijke groeide daar vanzelf in mee, zoals ze zich ook meer en meer thuis ging voelen in onze IVN-afdeling.

Met een twinkeling in haar ogen en een glimlach om haar mond was ze een betrokken en zorgzame kracht, die bovenal in de gaten had wanneer een kind wat extra hulp en aandacht nodig had. Maar even goed kon ze, fladderend met een wit laken om zich heen als Wit Wief uit de jeneverbesbosjes opduiken. En bij ons herfstprogramma kwamen heerlijkheden als kastanjetaart en de rozebottel- en bramenjam bij haar uit de keuken, net trouwens als de stinkzwam uit haar tuin.

Kortom het klikte tussen ons, zo zeer dat we ook buiten

de Snuffelclub zonu en dan samen dingen ondernamen. Zo sloot Marijke zich aan bij ons filmgroepje. Nou weet iedereen dat het filmhuisgenre niet uitblinkt in lichtvoetigheid. Het was vaak één groot drama en eerlijk toegegeven: zonu en dan rolde er ook wel eens heimelijk een traan over onze wangen. Meestal was die wel ongemerkt weg te moffelen, maar in noodgevallen konden we erop vertrouwen dat Marijke in haar zorgzaamheid een zakdoek paraat had. En als we dan na afloop een beetje beduusd door alle tragiek de zaal uit schuifelden, was het Marijke, die menigmaal verzuchtte hoe jammer het was dat zelfs op het einde zo zelden een sprankje hoop gloorde. We kwamen dan tot de cynische conclusie, dat iets zo kostbaars als gewoon simpel geluk blijkaar de moeite van een film niet waard was.

Hoe wrang is het, dat juist Marijke, die iedereen, tot op het witte doek, een beetje geluk toewenste, toen ze een paar weken geleden ziek werd zelf zo deerlijk door dat geluk in de steek is gelaten. En hoe wrang is het te weten, dat, juist nu het zo nodig is, Marijke met haar zorgzame troosten de zakdoek er niet meer is.

Lieve Marijke, we zullen je missen.

Bijen zijn belangrijk en bedreigd

Tekst: Jan Nijman

'Bijen zijn belangrijk voor de bestuiving van ons agro-ecosysteem. Veel mensen denken daarbij aan honingbijen, daar is de aandacht vooral op gericht, maar er zijn meer bijen dan honingbijen. En er is wat aan de hand met bijen. De problematiek van bijensterfte is complexer dan je soms denkt.' Zo opent Arjen Strijkstra van het lectoraat bijengezondheid (Hogeschool Van Hall Larenstein) als eerste spreker het symposium bijen bermen biodiversiteit op vrijdagmorgen 9 juni.

Hij gaat nader in op de positie van bijen en geeft cijfers. Veel van die cijfers komen bij diverse sprekers tijdens het tweedaagse symposium terug. Dat bijen nuttig zijn, staat buiten kijf. Ze spelen een centrale rol bij de bestuiving van 87,5% van de plantensoorten, bij 84% van de Europese gewassen, aldus Strijkstra. Je zou aan de bestuiving door bijen een waarde van 1,1 miljard euro kunnen koppelen. En daarnaast produceren honingbijen natuurlijk honing.

Dat het niet goed gaat met de bijen, blijkt ook uit cijfers. In Nederland zijn er 358 soorten bijen. Naast de honingbij – een soort – zijn er dus 357 soorten wilde bijen. Daaronder vind je hommels, zandbijen, metselbijen,

koekoeksbijen. Van die 358 zijn er 84 soorten bedreigd.

John Smit en Jelle Reemer, beide van EIS Kenniscentrum, gaven in hun inleiding nog wat aanvullingen. Van de 357 soorten wilde bijen zijn er 122 in aantal sterk teruggelopen. 34 soorten zijn zelfs verdwenen, 20 % van de bijen zijn er in aantal op vooruit gegaan, een kwart is stabiel. Met de hommels gaat het extra slecht. Van de 29 soorten hommels is 72% van de soorten in aantal sterk teruggelopen.

Dave Goulson heeft zijn focus nog wat verder gericht. Hij noemde dat er wereldwijd zo'n 20.000 soorten bijen zijn. Wereldwijd zie je een achteruitgang in soorten. Er zijn soorten die helemaal verdwijnen. Zo noemde hij *Bombus franklinii*, (Franklin's Bumblebee) die sinds 2006 nergens meer gezien is. Hij heeft op uitnodiging nog meegedaan aan een zoektocht naar deze hommelmel in Amerika, maar het was tevergeefs. En in Chili wordt de inheemse hommelmel *Bombus dahlbomii* verdreven door de geïntroduceerde aardsommelmel (*Bombus terrestris*) die bij ons ook voorkomt.

Alle sprekers noemen verschillende oorzaken voor de achteruitgang van de bijen: achteruitgang in biodiversiteit, veranderingen in het landschap, ziektes, inteeltproblematiek (bij honingbijen) en bestrijdingsmiddelen. Bij de honingbij is de varroa-mijt niet onbelangrijk. Voor de wilde bijensoorten speelt de achteruitgang in biodiversiteit een belangrijke rol.

Dave Goulson maakt zich in zijn betoog grote zorgen voor het schadelijk effect van de chemische middelen. De neonicotinoïden, die je ook op veel gekochte tuinplanten vindt, zijn zeer giftig voor insecten. Daarnaast vind je op planten veel andere middelen zoals synthetische pyrethroiden en fungiciden in een voor bijen giftige cocktail. Ze kunnen de giftige werking van andere mindelen versterken of het immuunsysteem van bijen aantasten.

Veel sprekers besteedden aandacht aan de maatregelen die je kunt nemen om de leefomgeving voor bijen te versterken: inzaai van akkerranden, bloemrijke bermen, beheer gericht op herstel van bloemrijk grasland, biologische landbouw... Uit alle inleidingen blijkt dat er niet één oplossing is. Elke maatregel kan bijdragen aan verbetering van de omstandigheden voor bijen.

Veel documentatie vind je op de website van IVN Westerveld. Ga naar Symposium 2017

Save a bee today, save the world tomorrow

'You are concerned, because you are here. Spread the word!, Save a bee today, save the world tomorrow' Zo eindigde Dave Goulson zijn gloedvolle betoog waarin hij zich zorgen maakt over de achteruitgang van bijen. Hij maakt duidelijk wat zijn zorgen zijn en en hoopt dat we zijn zorgen delen. Hij begint zijn inleiding niet met bijen en hommels maar begint met beelden van het boomloze Paaseiland.

We kennen de beelden uit fotoboeken, of van tv. Paaseiland is een boomloos Polynesisch eiland in de Stille Oceaan met de opvallende Moai-beelden. Dat het eiland boomloos is, zou het gevolg zijn van een ecologische ramp door toedoen van de mens. Nadat de oorspronkelijke bewoners de laatste boom gekapt hadden, bleef het eiland kaal. 'Die mensen moeten geweten hebben dat met het kappen van de laatste boom, er geen weg terug was,' zegt Goulson in zijn inleiding. 'Toch deden ze het. En het lijkt er op dat wij ons nu in een zelfde soort situatie begeven. We vernietigen onze leefomgeving, we zien het, we weten het en toch gaan we door met onze manier van voedsel produceren.'

Leefomgeving

Goulson laat aan de hand van getallen zien hoe hard onze leefomgeving achteruit holt: Jaarlijks verliezen we bijna 100 miljard ton vruchtbare bodem. En bijna 30.000 soorten dieren zijn wereldwijd verdwenen. Algemene soorten worden steeds minder algemeen, en andere soorten verdwijnen.

Goulson kan niet begrijpen waarom mensen zich daar geen zorgen om maken. Hij refereert aan een artikel dat Marcel Berlins op 8 oktober 2008 in the Guardian schreef met de kop: 'Should we worry about the endangerment of all species? Pandas and tigers for sure, but armadillos?'

Een citaat uit dit artikel:

I passionately believe in saving the whale, the tiger, the orangutan, the sea turtle and

many other specifically identified species. What I do not accept is the general principle that all species alive today should carry on existing for ever. We have become so attuned to treating every diminution of animals, insects, birds or fish with concern that we have forgotten to explain why we think it so terrible.

Natuurlijk vindt Goulson de achteruitgang van soorten wel iets waar je je zorgen om moet maken. Dat de totale populatie gewervelde dieren sinds 1970 ongeveer gehalveerd is, vindt hij verontrustend. Het brengt hem op de bijen, die het ook moeilijk hebben.

20.000 soorten bijen

Wereldwijd zijn er zo'n 20.000 soorten bijen, zo doceert hij. Daarvan zijn maar een klein aantal sociale bijen: er zijn 250 soorten hommels. Goulson laat foto's zien van bijzondere bijensoorten zoals bladsnijdersbijen, metselbijen, koekoeksbijen of de prachtige 'blue carpenter bee'. Dat het niet goed gaat met de bijen, illustreert hij aan het verdwijnen van de soort *Bombus franklinii*, die sinds 2006 nergens meer gezien is.

Het is iets waar je je zorgen om moet

maken, vindt hij, want bijen zijn van groot belang. Ze bestuiven planten. Driekwart van al onze gewassen worden er door bestoven. Ook voor het voortbestaan van veel bloeiende planten zijn bijen nodig. Ze vallen terug in aantal door ziekten zoals de Varroa-mijt, verlies aan leefomgeving, pesticiden.

Introductie

Bijen verdwijnen soms door introductie van gebiedsvreemde soorten. Zo is in Chili de aardhommel (*Bombus terrestris*) geïntroduceerd. De inheemse soort '*Bombus dahlbomii*' wordt er langzamerhand doorverdrongen en dreigt het onderspit te delven.

Bijen raken veel van hun habitat of leefomgeving kwijt. Van het bloemrijke grasland, dat voor bijen belangrijk is, is in het Verenigd Koninkrijk sinds de jaren dertig meer dan 90% verdwenen door intensivering van de landbouw of andere oorzaken. Sommige plekken zijn ontsnapt aan die intensivering zoals de klavergraslanden op Schotse eilanden. Ook in Oost-Europa vind je nog waardevolle graslanden, zoals in het zuiden van Polen, Roemenië of

Bulgarije.

Bestrijdingsmiddelen

Goulson maakt zich buitengewoon grote zorgen over het schadelijk effect van chemische bestrijdingsmiddelen. Op het land wordt een cocktail aan verschillende middelen gebruikt, waaronder de voor bijen zeer giftige neonicotinoiden. Die insecticiden zijn veel giftiger voor bijen dan het

berucht DDT.

En ondertussen planten we onze tuin vol met planten die geteeld zijn met die pesticiden, zo bevoegt hij. Goulson laat een analyse zien van tuinplanten die gekocht zijn bij tuincentra, tuinwinkels. 70% van de planten is geteeld met neonicotinoiden. Daarnaast vind je er diverse andere middelen: pyrethroïden, diverse fungiciden. Die middelen kunnen de

giftige werking op bijen versterken. Bovendien tasten ze het immuunsysteem aan waardoor de bijen vatbaarder worden voor pathogenen of parasieten.

Bewustwording

Toch is Goulson niet wanhopig. Wanneer we helemaal niets doen, hoeft dat niet per se tot een catastrofe te leiden. Het zou kunnen – zo denkt hij hardop – dat het herstellend vermogen van de natuur zo groot is dat we niet verloren zijn. Maar beter is wel wat te doen: herstel van bloemrijke grasland, ander beheer van bermen, rotondes. We moeten werken aan bewustwording, vooral bij kinderen. Je kunt met je plantenkeuze in je tuin wat doen, kies voor biologisch geteelde planten.

Op zijn website (<http://www.sussex.ac.uk/lifesci/goulsonlab/>) heeft Goulson veel informatie gepubliceerd.

Tekst: Jan Nijman

Op weg naar een Zuid-Hollands bijenlandschap

Tekst: Janke Santing

Menno Reemer is projectleider bij de Stichting EIS, een kenniscentrum voor insecten en andere ongewervelden. De stichting doet onderzoek, stimuleert onderzoek en geeft adviezen over beleid en beheer. Ook is voorlichting en educatie een belangrijke taak. Verder ondersteunt het zo'n 50 werkgroepen samen met vrijwilligers. Iedere werkgroep houdt zich bezig met een specifieke diergroep.

Voordat Menno Reemer inzoomt het bijenlandschap in Zuid-Holland, geeft hij een algemene inleiding over de wereld van de bij.

Er zijn 358 soorten bijen in Nederland. De honingbij is daar één van. De andere bijen zijn solitaire bijen. De solitaire bijen hebben geen imker, geven geen honing, zijn zelfstandig.

Alle bijen bezoeken bloemen voor nectar en stuifmeel. Nectar geeft de bij energie voor de eigen 'motor'. Het eiwitrijke stuifmeel dient als voedsel voor de larven. Sommige bijen zijn afhankelijk van speciale bloemen bijvoorbeeld de pluimvoetbij die heeft paardenbloemachtigen (composieten) nodig voor nectar en stuifmeel.

De helft van de bijen nestelt in de bodem. De andere bijen nestelen ergens anders (holle rietstengels, of braamstruiken, muizenholletjes etc). Sommige bijen maken van hun nest iets bijzonders, zo bekleeft de behangersbij het nest met blad of stukjes blad. Het vermoeden is dat dit parasieten en schimmels tegengaat. Er nestelen ook bijen in onze bijenhoeven, de eerste bij die meestal gebruik maakt van het bijenhoeven is de metselbij.

Bijen zijn veeleisende beestjes. Bijen zijn gebonden aan hun nest en vliegen maximaal 300-500m van het nest weg. Binnen die afstand moet er voedsel (bloemen) zijn en soms ook speciaal materiaal voor hun nest. Zo heeft de tronkenbij hars van bomen nodig om afscheidingen te maken in het nest. De veeleisendheid zit dus in het feit dat de bij een geschikte nestplaats nodig heeft, op het juiste tijdstip van het jaar de goede bloemen voor nectar, stuifmeel en eventueel. nestmateriaal beschikbaar is en dat nog binnen de afstand van zijn vlieg mogelijkheden.

Waarom zijn wilde bijen zo belangrijk? Ze zijn belangrijk voor bestuiving; 80% van de gewassen worden bestoven door wilde bijen in Nederland. Ze zijn dus van economische waarde voor de natuur

en de landbouw. Verder zijn ze ambassadeurs voor biodiversiteit en bijen hebben de natuur zelf nodig.

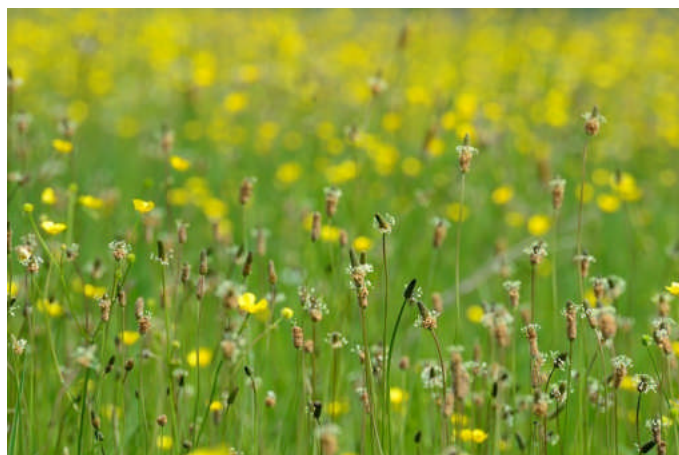
Hoe is het met de bijen gesteld? Er is een afname van 122 van de 357 soorten. 34 soorten zijn verdwenen. ¼ van de bijensoorten is stabiel. Met de hommels gaat het extra slecht, ¾ van de soorten neemt af.

We gaan naar Zuid-Holland. Daar zijn 222 soorten bijen bekend. 44 soorten zijn afgenomen in de 20ste eeuw, 15 soorten verdwenen en 20 soorten bedreigd. 13 soorten Nederlandse bijen nestelen bij voorkeur in Zuid-Holland. Vooral de duinen en de Biesbosch delta zijn het rijkst aan bijensoorten.

In het landelijk gebied en daar waar landbouw voorkomt is er een daling van het aantal bijensoorten. In het stedelijk gebied gaat het iets beter met de diversiteit van bijen.

Het Bijenlandschap land van Wijk en Wouden.

Zuid-Holland is geen provincie die bekend staat om zijn

rijke biodiversiteit. In het natte polderlandschap zie je vooral veel grote monotone weidegebieden voor de intensieve veeteelt.

Toch is hier een project opgestart om een deel van het gebied om te vormen tot bijenlandschap. Bierbrouwerij Heineken, onderzoeksinstituut Alterra en de provincie Zuid-Holland hebben in de samenwerking Groene Cirkels besloten met elkaar een bloem- en bijenrijk landschap in te richten in het Land van Wijk en Wouden (gebied tussen Leiden, Alphen aan de Rijn en Zoetermeer). Een verscheidenheid van partijen doet inmiddels mee met het project; Rijkswaterstaat, natuurbeheerders, musea, bedrijven en particulieren.

Het doel is meer bloemen, meer bijen en een aantrekkelijker landschap. Het heeft daarnaast ook voordelen voor de landbouw.

Wat is er gedaan:

Er is een handreiking gemaakt voor inrichting en beheer. Ook is een Helpdesk opgezet voor advies op maat door EIS

en Alterra. Er zijn 14 adviezen uitgebracht. De provincie Zuid-Holland heeft voor financiën gezorgd.

Voorbeelden van de adviezen:

- Bermen langs de N11; RWS heeft daar het maaibeheer aangepast. Vanaf 2015 sinusbeheer (maaaien in golfjes) en gefaseerd maaibeheer.
- De Elfenbaan: strook tussen de spoorbaan en de N11. Hier is 100m breed in delen ingezaaid door Staatsbosbeheer.
- RWS heeft in dezelfde buurt €10.000,- geïnvesteerd in een bijenbosje.
- Heineken heeft geïnitieerd dat allerlei stukjes groen door ander beheer in plaats van grasbeheer (dus niet steeds maaaien) bloemrijker worden.
- Bij Bentwoud is 8 km² landbouwgrond teruggegeven aan de natuur voor het bijenlandschap
- Bloemrijke bermen in de Leidse Ommelanden; hier is klaver en ratelaar gezaaid, het maaibeheer is verbeterd d.w.z er wordt niet meer geklepelend voor het bijenlandschap.
- Het groen rond en bij het Archeon bij Alphen aan de Rijn wordt nog bloemrijker gemaakt en er worden bijenhôtels geplaatst.
- Het Singelpark Leiden omarmt het bijenlandschap; er gaat gefaseerd maaibeheer plaats vinden, verwildering van bermen en overhoekjes wordt toegestaan.
- Initiatief Groene Klaver; 50 boerenbedrijven richten stukjes van hun terrein bijvriendelijker in.
- Aanpak van het industrieterrein Zoeterwoude Rijndijk.

Er worden workshops en excursies gehouden om steeds meer mensen bij het project te betrekken. Er is een website en een facebookpagina gestart. Na de eerste informatieverstrekking is er veel *bottom up* gedaan, veel informatie wordt herhaald van tijd tot tijd. Steeds meer vrijwilligers doen mee.

Wat levert dit allemaal op voor de bij?

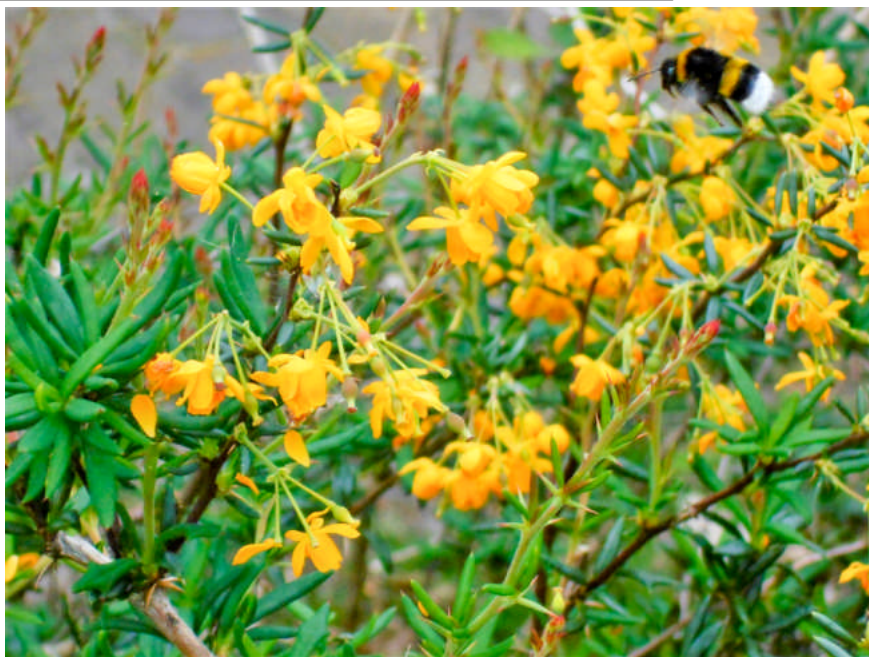
In 2015 is er een nulmeting gedaan (75 soorten geteld, waaronder zeldzame soorten, dit was boven verwachting). Voor 2018 staat er een vervolgmeting gepland; hopelijk meer bijen, meer soorten en meer aantallen. De lezing van Menno gaf aan dat in Zuid-Holland veelbelovende initiatieven zijn genomen. De titel van zijn lezing was terecht een mooi rond verhaal.

Het rapport Bijen en zweefvliegen in het Land van Wijk en Wouden : nulmeting 2015 is te raadplegen via internet. (<http://edepot.wur.nl/362104>)

Jeugdfotowedstrijd 'De bloemen en hun vrienden'

Op zaterdag 10 juni, tijdens het symposium in Diever, reikte de jury prijzen uit aan zes jonge natuurfotografen. Het ging om drie hoofdprijzen en drie extra prijzen. De vakjury vond de kwaliteit van de inzendingen verrassend goed.

De eerste prijs ging naar Daniëlle Riemersma met een erg scherpe hommelpop op een witte bloem. Tweede werd Alinda Pijpers met een fraai gefotografeerd Oranjetipje. De derde prijs is voor Finn Dijkstra, die een vliegende hommelpop vast te leggen. Merel Trommel won de publieksprijs. Daarnaast dus een aantal extra prijzen. Als aanmoediging krijgen een aantal kinderen hun foto geprint en ingelijst.

Finn Dijkstra

Daniëlle Riemersma

Merel Trommel

Alinda Pijpers

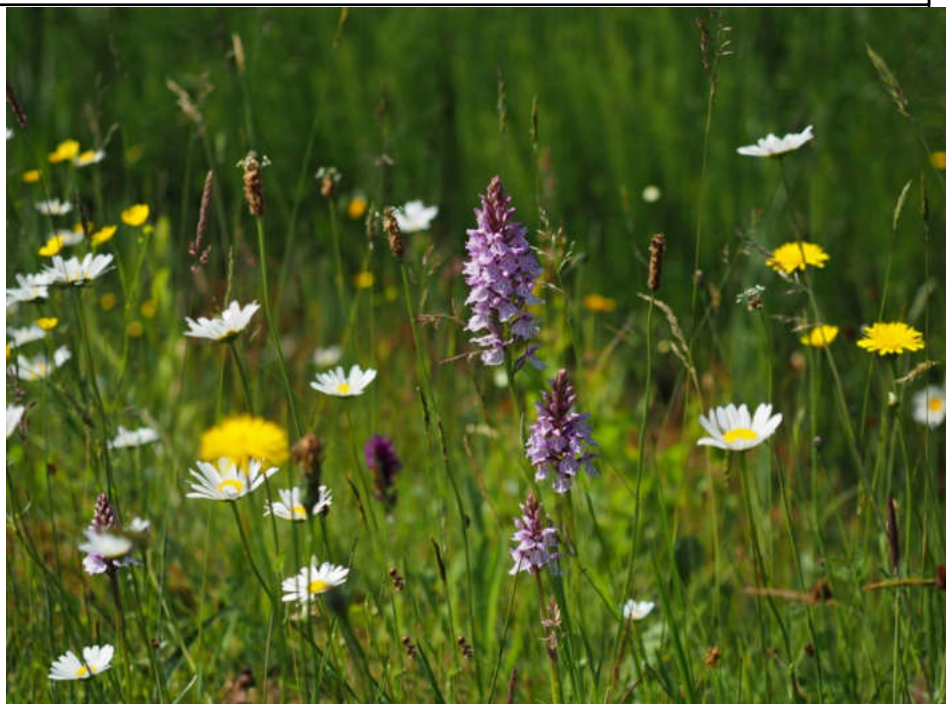
Drentse bermen meer dan gras

Tekst: Jan Nijman

Mark Ronda, beleidsambtenaar van de provincie Drenthe, gaat in zijn inleiding op het symposium dieper in op het wegbermenbeheer. Ronda schetst dat de biodiversiteit in het agrarisch landschap in onze provincie terugloopt. Soorten lopen terug in aantallen door diverse oorzaken: intensivering van de landbouw, ruilverkaveling, vermessing, verdroging en het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Buiten het agrarisch landschap is de situatie minder dramatisch, maar ook niet goed.

De wegbermen maken in de visie van de provincie deel uit van het Natuurnetwerk Drenthe. Binnen dat netwerk valt de natuur die niet onder de Natura2000-gebieden vallen of het Natuurnetwerk Nederland. Die bermen moet je dus goed beheren, maar dat blijkt lastig, want er zijn heel veel verschillende beheerders. In Drenthe heb je naast de provincie en Rijkswaterstaat nog twaalf gemeentes en vier waterschappen die elk hun eigen visie hebben.

De ideeën over wat een goede berm is, hangt bovendien sterk af van het perspectief van waaruit je naar bermen kijkt. Een wegbeheerder heeft een heel ander idee over een goede

berm dan een ecooloog. Een wegbeheerder wil een berm die verkeersgeleidend werkt, waar geen bomen staan. Een aannemer die moet maaien wil een berm zonder obstakels, een recreant wil een mooie berm met bloemen en een ecooloog wil een soortenrijke berm passend bij het landschap en de bodem. En bijen willen nectar en stuifmeel.

Bij het beheer van bermen – zoals je dat nu ziet – is inconsequent beheer een groot probleem, vindt Ronda. Soms worden bermen vroeg gemaaid, dan weer laat. Het beheer is divers, zo legt hij uit. Er vindt veel functioneel

beheer plaats met een klepelmaaier. Wil je verschrallen dan kun je werken met een cyclomaaier, klepelzuiger. Bijvriendelijk beheren is gefaseerd beheer. Eigenlijk zou een ecologisch beheer de standaard moeten zijn, zegt hij. Maar het belangrijkste is consistent beheer.

Toch zijn er goede voorbeelden. Hij noemt de bermen in Benneveld waar ecologisch beheer de standaard is. Uit dat voorbeeld blijkt dat je goede afspraken kunt maken met boermarkes.

Weg van wilde bijen ... Hoe vertel ik over hun leven en hun leefgebied?

Tekst Janke Santing

Joop Verburg, voorzitter van natuurvereniging Zuidwolde wil met zijn inleiding duidelijk maken hoe je over het leven en leefgebied van wilde bijen vertelt. Ik vond het een spannende titel en was nieuwsgierig welke invalshoek Joop zou kiezen. Zijn eerste dia had als tekst 'kijken, kijken, kijken'. Een mooie vondst. De natuur dwingt ons tot rust en geduld.

Hij begint met een algemene inleiding:

Er zijn 358 soorten bijen die onderverdeeld kunnen worden in:

- Honingbijen; deze bijen zijn bestuivers en honingleveranciers
- Hommels; dit zijn uitermate goede bestuivers. Het zijn semisociale bijen. Je kunt je eindeloos verwonderen over hoe ze leven van nest, larve tot

hommel.

- Wilde bijen; deze moeten soms concurreren met de honingbij. Joop illustreert aan de hand van een aantal soorten wilde bijen hoe ze nestelen, voor nageslacht zorgen en dit groot brengen. Zandbijen bijvoorbeeld de pluimvoetbij. Deze bij maakt een nest van wel 75cm diep met allemaal kamertjes. Ieder kamertje wordt apart afgesloten. Uit de voorste kamertjes komen mannetjes. Uit de achterste kamertjes komen vrouwtjes. Alleen de koningin gaat op bruidsvlucht. Darren hebben als enige functie te paren met de koningin. Daarna maken de vrouwtjes een nest. De koningin is groter dan de werksters, haar taak is eitjes te leggen. Dit doet ze door achterstevoren met haar achterlijf in een cel een eitje te leggen.

Joop liet dit zien op een foto van een van kast met doorzichtig materiaal. In doorzichtige buisjes kon je zien hoe de eitjes netjes op een rijtje lagen, afgesloten van elkaar, achterin de vrouwtjes, voorin de mannetjes. Werkelijk prachtig.

Andere voorbeelden zijn de metselbij en de behangersbij. De bijen blijven in een cocon tot het moment dat de bloemen waarop ze vliegen in bloei staan.

De koekoeksbijen bijvoorbeeld de bloedbij en de wespbij leggen eitjes in het nest van een andere bij. Dat gebeurt vaak stiekem of er wordt een kans afgewacht dat even iemand niet oplet. Ze leggen de eitjes op of in een larve, de larf van de koekoeksbij verlamd zijn gastheer en eet hem segment voor segment op. Ook sluipwespen leggen soms eitjes in een

bijennest. Bijen weten dit en laten af en toe bewust het laatste kamertje leeg. Sluipwespen hebben een legboor waardoor ze dit kunnen.

Joop wijst op het boek 'Gasten van bijenhôtels' van Pieter van B reugel voor de nieuwsgierigen (<http://edepot.wur.nl/308664>).

Bedreigingen er zijn voor wilde bijen

- Er is minder natuurlijke nestgelegenheid. Bijvoorbeeld veel dood hout wordt opgeruimd.
- Door vermessing is er minder open(zand)grond terrein voor de zandbijen
- Er zijn minder bloemrijke gebieden

Wat kunnen wij doen?

- Geen insecticiden gebruiken
- Geen planten kopen van tuincentra
- Niet uit eigener beweging bermen maaien
- Inheemse planten zaaien of kopen
- De eigen tuin natuurlijker maken

Wat kunnen boeren doen.

Helaas geen boeren bij deze workshop. Maar toch de volgende adviezen:

- Zoveel mogelijk natuurlijk boeren; niet spuiten
- Geen bermen maaien
- Geen bermen kapot maaien
- Niet morsen met mest/gier

Hoe kan de gemeente bijdragen?

- Afspraken maken met omwonenden over bermbeheer

- Toezien op dumpen van vuil
- Bij aanleg van nieuwe wegen en/of industrieterreinen in de bijbehorende bermen deze vullen met schraal zand
- Bermen inzaaien met natuurlijke soorten
- Ecologisch beheer.

Bij het ecologisch beheer noemt Joop als voorbeeld het onderhoud van het vlinderommetje in Zuidwolde. Dit wordt gedaan door een hovenier die maait met een vingerbalk. Dit doet hij op drie momenten in het jaar, gefaseerd (bij de eerste maaibeurt 30%, bij de tweede maaibeurt 30% en bij de laatste maaibeurt 70%). Met dit maaiaaparaat kan de hovenier ter plekke beslissen wat hij wel of niet maait. De hovenier zit in de zaal.

Welke rol kunnen natuurorganisaties op zich nemen?

- Inventarisaties doen
- Afspraken maken over bermbeheer
- Plaatsen van insectenhôtels
- Instanties informeren (bijvoorbeeld over illegale kap van bomen)

Het was een mooi praktijkverhaal door het enthousiasme van de spreker, het contact met de zaal en met respect en verwondering voor de natuur.

'Kijken, Kijken, Kijken' is een goed advies voor jong en oud.

Akkerranden op het grensvlak van landbouw en natuur

Tekst: Jan Nijman

Frans van Alebeek, nu werkzaam bij Vogelbescherming Nederland, maar daarvoor vijftien jaar ervaring als entomologisch onderzoeker met akkerranden bij Wageningen UR, geeft op vrijdagmorgen een inleiding over akkerranden. De akkerranden bevinden zich op het grensvlak van landbouw en natuur.

Landbouw in de 20e eeuw is een proces van schaalvergroting en intensiveren. En daarbij is veel misgegaan, aldus Van Alebeek. Het heeft geresulteerd in landschapspijn, waarbij hij verwijst naar het boek van Jantien de Boer:

‘Landschapspijn: over de toekomst van ons platteland’. Hij noemt als voorbeelden de patrijs en veldleeuwerik die in 30 jaar met 95% zijn achteruitgegaan in aantal. Of vlinders die in 20 jaar tijd 70% in aantal zijn achteruitgegaan.

Hij vertelt over een project in Werkendam dat als doel heeft de leefomstandigheden van de patrijs te verbeteren. Uit historisch kaartmateriaal blijkt hoe sterk het landschap veranderd is. Kleine landschapselementen zijn verdwenen, de percelen werden groter waardoor ook veel randen en kante verdwenen. Daarnaast werd het land intensiever bemest, onkruid werd bestreden, de mechanisatie nam toe, de gewassen veranderden, werden genetisch uniform.

Akkerranden

Zijn bloemrijke akkerranden dan de oplossing? Ze kunnen een rol vervullen: als plaats voor natuurlijke vijanden zodat je plaagonderdrukking krijgt, ze dragen bij aan een grotere biodiversiteit, als habitat voor bestuivers. En voor de recreant wordt het landschap aantrekkelijker. Maar doen de randen het wel? Het is een vraag waar hij niet goed antwoord op weet. Er wordt veel verondersteld, zegt hij, terwijl er niet zo veel onderzoeksrapporten zijn. Je kunt je afvragen of het werkt wanneer je akkerranden inzaait naast percelen waarop herbiciden bestrijdingsmiddelen worden toegepast of intensieve bemesting. Wil je iets moeten bereiken, dan zul je goed beheer moeten toepassen: maaien, afvoeren en vooral consistent beheer.

Voor bijen en hommels moet je akkerranden met meer bloemen en langere bloei creëren. Specialistische, meer zeldzame wilde bijen krijg je er niet mee terug. En je moet oppassen met bestrijdingsmiddelen. Zelfs in het stuifmeel, dat honingbijen meenemen, zitten sporen van voor bijen gevaarlijke middelen.

Vogels stellen andere eisen. Ze gebruiken het landschap op een wat grotere schaal. Er is veel onderzoek gedaan naar de effecten van akkerranden voor veldleeuwerik en grauwe kiekendief. Voor vogels zijn vogelakkers met een gefaseerd maaibeheer, waardevoller. En uit onderzoek is nog niet aangetoond dat de randen of vogelakkers effect hebben op het broedsucces of populatieontwikkeling.

Schaal

De reden waarom akkerranden niet echt goed werken is de schaal. Bij een perceel van 200 meter breed met twee akkerranden van 3 meter, nemen die randen niet meer dan 3% van de oppervlakte in. 97% van de oppervlakte is niet geschikt voor overleving van de soorten. ‘Met die akkerranden alleen gaan we het dus niet redden. Maar dat wil niet zeggen dat je ze niet moet aanleggen. Alles wat de achteruitgang van de biodiversiteit in het landelijk gebied helpt te verminderen en te vertragen, is hard nodig. Maar uiteindelijk is méér nodig,’ aldus Van Alebeek: een andere soort van landbouw bedrijven.

Natuurinclusieve landbouw

Momenteel is er bij de overheid veel aandacht voor natuurinclusieve landbouw, een landbouw die natuur optimaal gebruikt, spaart en verzorgt. Denk bijvoorbeeld aan weidevogelbeheer of het inzetten van akkerranden voor natuurlijke plaagbestrijding. Van Alebeek ziet het als een hype. Toch kun je als burger wel wat doen: je kunt keuzes maken bij de keuze van je voedselaankopen, minder verspillen. Gemiddeld gooien we 35 kilo eten weg per persoon per jaar. Europese consumenten zijn een steeds kleiner deel van hun inkomen kwijt aan voedsel. In 1950 nog 45% van hun inkomen, nu niet meer dan 15%.

Klaver in de wei voor de bij

Tekst: Ria Duiven

Nick van Ekeren is onderzoeker agrobiodiversiteit en duurzame veehouderij bij het Louis Bolk instituut (LBI), een onderzoeksinstituut dat zich richt op duurzaamheid zowel binnen de gangbare als de biologische landbouw.

Nick van Ekeren schetst een beeld van de huidige landbouw met als kenmerken:

- probleemgericht
- variatie uitschakelen
- continue monitoring en direct ingrijpen
- hoog risico
- statisch evenwicht

Dat kun je omdraaien naar een ander landbouwsysteem:

- systeemgericht
- variatie gebruiken
- zelfregulerend vermogen stimuleren, indirect sturen
- laag risico
- dynamisch evenwicht

De bij, boer en burger waren van oudsher met elkaar verbonden. Er is een afname van soorten op het boerenland. Minder soorten planten, vlinders en vogels. Veel hommelsorten nemen af, met name de soorten die in de grond nestelen. Het platteland is minder geschikt voor bijen.

Het LBI heeft onderzoek gedaan naar de relatie gras/klaver, stuifmeel en de bij. In de 1e helft van de zomer is klaver belangrijk, in de 2e helft van de zomer zijn kruiden belangrijker. Er is een verschil in diploïde en tetraploïde rassen klaver waar te nemen. Bij diploïde rassen klaver is meer te halen voor de bij. Een mogelijke

oorzaak is dat bijen moeilijker in de bloemen kunnen komen van tetraploïde klavers.

Waar wordt klaver geteeld?

In de biologische melkveehouderij wordt klaver gebruikt om als stikstofbron te

dienen voor gras. In de biologische akkerbouw wordt gras/klaver ingezet als rustgewas in een ruime vruchtwisseling. Vaak hebben deze akkerbouwbedrijven een samenwerking met een melkveehouder die de gras/klaveropbrengst afneemt als ruwvoer voor de veestapel.

In de gangbare melkveehouderij is er een opgang van gras/klaver door de lagere bemestingsnormen. Een gras/klaverweide heeft bovendien een hogere opbrengst dan alleen gras. Grasland heeft een opbrengst van 10

ton droge stof per ha. De productie van een gras/klaverweide is 15 ton droge stof per ha. Dan is het de vraag waarom het niet meer geteeld wordt door boeren omdat de opbrengst aanzienlijk hoger is? Volgens Nick is het vooral de onbekendheid met het gewas van boeren en niet iedereen heeft de instelling om zelf iets nieuws te zoeken en het uit te proberen.

Luzerne dan, wordt gevraagd? Luzerne kan ook, maar is een moeilijk gewas om te telen. Paardenbloemen in het grasland zijn belangrijk voor een aantal rode lijstsoorten.

Er is rode en witte klaver. Rode klaver is het beste geschikt voor alleen maaien. Witte klaver is meerderjarig en meer geschikt om te weiden. Klaver bindt stikstof. Dit gebeurt in de wortelknolletjes. De ze wortelknolletjes kan je doorsnijden. Zie je dan een roze kleur, dan is dat het teken dat ze actief zijn met het binden van stikstof. Klaver is een pionier. Hoe slechter je grond, hoe beter de klaver het doet. Er zijn meerdere vragen uit de zaal over de teelt van grasklaver. Nick heeft een 40-tal brochures 'De kracht van klaver' meegenomen.

(<http://edepot.wur.nl/115689>)

Tot slot vind er nog een interactieve kennisuitwisseling plaats tussen de deelnemers en de spreker.

Impressies van het symposium

Nelleke Kuiper, lid van IVN Westerveld

Waarom ben je hier?

Ik was direct enthousiast. Het is een interessant programma. Ik ben blij met de ondersteuning van de kennis voor mijn eigen tuin.

Wat kun je ermee?

Ik wil in mijn tuin een eigen milieu scheppen. Ik heb al ratelaar gezaaid die erg goed is opgekomen. De ratelaar geeft ruimte voor andere planten en dat geeft een grotere soortenrijkdom. Het is leuk om hier mensen te ontmoeten die positief denken over natuur en meer biodiversiteit ook belangrijk vinden.

Wat ga je ermee doen?

Ik probeer anderen te overtuigen om meer biodiversiteit in de eigen tuin te scheppen. Soms stuit dat op weerstand omdat mensen een tuin dan niet netjes genoeg vinden.

Mark Tuithof, belangstellende

Waarom ben je hier?

Ik heb een recreatiehuisje in Doldersum. Van jongs af aan heb ik altijd interesse gehad in bijen. Met een vriendje heb ik als 14-jarige een imkercursus gevolgd. Ik heb toen ook zelf bijen gehouden. De bijen waren na een jaar dood. Wellicht te onervaren toen.

Wat kun je ermee?

Het is interessant om meer kennis op te doen over wilde bijen.

Wat ga je ermee doen?

Ik wil de tuin bij het huisje meer geschikt maken voor bijen. Wellicht ga ik zelf weer bijen houden.

Nick van Ekeren, spreker op het symposium

Wat vond je het leukst wat je vandaag hebt gehoord?

Het was voor mij leuk om te horen dat rode klaver belangrijk is voor rode lijstsoorten hommels. Dat was voor mij een eye-opener. Leuk trouwens om voor een heel ander publiek een presentatie te geven dan ik gewoonlijk doe.

Wat ga je ermee doen?

In het onderzoek ga ik het feit meenemen dat rode klaver een belangrijke rol speelt voor rode lijstsoorten hommels. In de nieuwe folder over rode klaver komt hiervan een vermelding in.

Anna Kreffer, lid van de KNNV afdeling Den Haag

Tekst: Ria Duiven

Waarom ben je hier?

Ik vind wilde bijen interessant. Zelf ben ik lid van de insectenwerkgroep en nachtvlinders van de KNNV afdeling Den Haag. Dave Goulson was een trekker om te komen, verder waren er in het programma meerdere sprekers met een hoog niveau aan kennis. Het was leuk om hiervoor naar Drenthe te gaan. De variatie in het programma tussen theorie en praktijk vond ik erg aantrekkelijk.

Wat kun je ermee?

Ik hoop meer te leren over hoe ik de bij kan overbrengen naar de mensen. Ik heb veel gehoord de afgelopen 2 dagen. Ik wil dat nog laten bezinken en ik wil gaarne het verslag van dit symposium nog eens nalezen.

Wat ga je ermee doen?

Ik geef presentaties en voorlichting over insecten. Ik denk dat ik de opgedane kennis van dit symposium hierin mee kan nemen.

Zeldzame bijen in het Dwingelderveld

Tekst Jan Nijman

John Smit, onderzoeker bij Kenniscentrum EIS heeft in 2016 met Frank van der Meer een inventariserend onderzoek uitgevoerd naar bijen in het Dwingelderveld. Uit dat onderzoek blijkt dat er bijzondere soorten voorkomen, zoals de tormentilzandbij en de heidehommel. Op zaterdagmorgen 10 juni vertelt Smit over dat onderzoek. Maar voor hij op het Dwingelderveld ingaat, geeft hij wat meer algemene informatie over bijen.

Een deel van die informatie is ook bij andere sprekers al naar voren gebracht, zoals het feit dat er 358 bijensoorten zijn in Nederland, waarvan de honingbij er een is. Aan de hand van voorbeelden laat hij zien hoe groot de diversiteit is. Zo laat hij foto's zien van roodgatje, een solitaire zandbij die je in het voorjaar tussen de voegen van verharding kunt vinden.

Zandbijen zoals de pluimvoetbij, leven in kaal zand. Ze leven zo'n 16 cm diep in een schuine gang zodat er geen regen in kan komen. Daar verzamelt zo'n solitaire bij stuifmeel in een klompje waarin ze een ei legt. En je hebt koekoeksbijen (101 soorten), meestal wespbijen, bijen die op wespen lijken. Metselbijen leven in holle takjes. Dat zijn de soorten die in bijenhoeven leven. Voor deze soorten is het nodig dat je gaafwandige gangen maakt. Het mooiste zou zijn als je die gangen met een vijltje bewerkt. Daarnaast heb je nog behangersbijen, tronkenbijen of wolbijen. De wolbijen verzamelen wol van harige planten zoals ezelsoor.

Veel vroege bijen gebruiken het stuifmeel van de wilgen. Sommige bijen hebben meer generaties zoals de roodrandzandbij. De eerste generatie haalt stuifmeel bij wilg, de tweede generatie haalt het bij schermbloemigen. Die soort heeft dus twee soorten planten nodig in de directe omgeving. Wil je met

beheersmaatregelen gunstige omstandigheden scheppen, dan is een bloemrijke omgeving met veel variatie belangrijk, maar vergeet ook niet zandige plekken voor te creëren voor soorten die in de bodem nestelen.

In 2001 is er in het Dwingelderveld een inventariserend onderzoek geweest naar de stand van de wilg door Menno Reemer en Theo Peeters. In 2016 hebben John Smit en Frank van der Meer van de Stichting EIS (Kenniscentrum voor insecten en andere ongewervelden) op verzoek van Natuurmonumenten opnieuw een inventariserend onderzoek uitgevoerd. Daarbij hebben ze ook gekeken naar de mate van voedselconcurrentie tussen honingbij en wilde bij. In hoeverre concurreren uitgezette honingbijen met de in het wild voorkomende bijensoorten om voedsel?

In het Dwingelderveld zijn 87 soorten bijen waargenomen, waarvan 17

soorten van de rode lijst. Dat is veel. De omstandigheden zijn gunstig omdat de diversiteit op het Dwingelderveld groot is. Er zijn bloemrijke graslanden die via begrazing beheerd worden. De kalkrijke fietspaden versterken de diversiteit. Het hele jaar bloeit er wat. Je vindt er tormentil – een belangrijke soort voor bijen – wilg, sleedoorn, groot hoefblad. Smit vond in het Dwingelderveld de tormentilzandbij – een erg zeldzame soort – in de buurt van de Davidsplassen. Het is een soort die je op meer plekken in Drenthe vindt. Elders vind je het nauwelijks.

Een andere zandbij die op het Dwingelderveld voorkomt is de heidehommel (*Bombus humilis*). Omdat hommels sociale dieren zijn, ze leven in kleine kolonies, hebben ze het hele jaar door stuifmeel nodig. De heidehommel vind je bijna nergens in Nederland. De soort is in de Peel gevonden en op het Dwingelderveld (zie ook gegevens op

waarneming.nl). De soort komt onder andere op kale jonker voor. Twee andere zeldzame soorten zijn de zadeldwergzandbij en de donkere klaverzandbij.

Smit doet tijdens zijn inleiding geen duidelijke uitspraak over de mate van voedsel concurrentie tussen honingbijen en wilde bijen. Wel vindt hij dat je terughoudend moet zijn in het plaatsen van bijenkasten in natuurgebieden. Een bijenvolk bestaat uit 50.000 bijen. In de zomermaanden verzamelt zo'n volk zo'n 10 kilo stuifmeel in de directe omgeving. Dat stuifmeel is niet meer beschikbaar voor de wilde bijen.

In het onderzoeksrapport – dat te downloaden is op de website van EIS-Nederland (<http://edepot.wur.nl/417986>), schrijven de beide onderzoekers: 'Bij het plaatsen van de honingbijenkasten dienen de belangrijkste gebieden zoveel mogelijk ontzien te worden, dus probeer de kasten zo ver mogelijk van deze plekken vandaan te zetten en dan vooral op de monotone stukken struikheidevegetatie die verder weinig interessant zijn voor wilde bijen. De provincie Drenthe draagt een bijzondere verantwoordelijkheid in het voortbestaan van vier van de genoemde soorten in Nederland, verreweg het grootste deel van de Nederlandse populaties bevindt zich in de provincie waarbij het Dwingelderveld het belangrijkste bolwerk is: tormentilzandbij, heidehommel, zadeldwergzandbij en donkere klaverzandbij'

Train de trainer: bijenlessen voor leerkrachten basisonderwijs

Tekst: Janke Santing

De workshop van Mathijs ter Bork is op zaterdag 10 juni, de tweede dag van het symposium. In het scheikundelokaal van de school Stad en Esch in Diever heeft hij materiaal uitgesteld.

Mathijs is projectleider in het onderwijs voor IVN. Als projectleider ontwikkelt hij inhoudelijke trainingen over een bepaald onderwerp uit de natuur. De kunst is om een duurzaam thema bespreekbaar en interessant te maken voor leerlingen. Mathijs traint met het ontwikkelde materiaal leerkrachten die vervolgens de opgedane kennis overdragen aan leerlingen. De leerkracht krijgt een kant en klaar lespakket aangeboden en kan gelijk aan de slag met het

onderwerp. In het Noorden doen in dit project 400 scholen mee. Mathijs heeft in 7 gemeenten ongeveer 130 basisscholen in begeleiding. Het doel is dat het onderwerp de leerlingen raakt, ze enthousiast worden voor de natuur en hun nieuwsgierigheid wordt gewekt.

Zo heeft Mathijs met zijn grote voorbeeld Geert de Vries lesmateriaal ontwikkeld over de honingbij. Hij realiseert zich terdege dat voor het thema bijen informatie alleen over de honingbij beperkt is. Maar als je iets wilt overbrengen moet je didactisch gezien keuzes maken. Zowel voor leerkrachten als leerlingen moet het overzichtelijk en begrijpbaar blijven. Mocht een leerkracht eigen kennis willen toevoegen dan kan dat natuurlijk altijd. Op die manier wordt

de nieuwsgierigheid aangewakkerd.

Mathijs heeft voor de workshop de volgende programmaonderdelen:

- Biologisch moment (bekend van de natuurgidsenopleiding)
- Voorstellen
- Docententraining; een stukje inhoud
- Bijeneducatie
- Zelf aan de slag

We krijgen per groepje twee opdrachten.

Per groepje krijgen we twee doosjes met ieder een insect erin. De opdracht hierbij is 'waar verbaas je je over'. De insecten blijken een wesp en een zweefvlieg te zijn. We hebben gelijk

het verschil tussen een bij en een wesp te pakken. Verder krijgen we demomateriaal van een eitje, larf, pop en koningin. Dit moeten we op volgorde van ontwikkeling leggen. Het lijkt eenvoudig maar valt nog niet mee, er volgt discussie in de groep. Ik leer hoelang de stadia van ontwikkeling van de bij duren; stadium ei 3 dagen, larve 6 dagen, pop 9 dagen zodat er na 21 dagen een koningin kan komen maar het kan ook een werkster of een dar zijn. Een mooie interactieve start, we zijn gelijk bij de les.

Mathijs vertelt verder hoe hij leerlingen duidelijk maakt hoeveel gewicht aan stuifmeel bijen meenemen. Bijen nemen tot de $\frac{1}{2}$ van hun lichaamsgewicht stuifmeel mee naar het nest. Om leerlingen te laten voelen hoe moeilijk het is om daarmee te vliegen maakt hij plastic tasjes met de helft van het gewicht van de leerling zelf.

We gaan door naar het voorstelrondje. Mathijs vertelt dat hij in 2010 leerkracht van het jaar was. Hij heeft tien jaar voor de klas gestaan en daarna de overstap gemaakt naar de huidige functie.

Bijenvolk

Een volk van honingbijen bestaat uit één koningin, darren en werksters. Het geheel functioneert als een superteam. Een volk kan tot 50.000 bijen in getal zijn.

De werksters hebben veel verschillende functies:

- Poetsvrouw. Als een werkster uit komt moet ze eerst haar eigen wieg schoonmaken
- Nectar aannemen en doorgeven. Dit doorgeven gebeurt wel 60 x. Ze voegen er spuug aan toe om van nectar honing te kunnen maken. Er zit dan nog tot 80 % water in.
- Stuifmeel opbergen. Stuifmeel dient als voedsel voor de groei van de larven.
- Paspoortcontrole. Wie mag er wel en wie mag niet in het nest. Dat wordt bepaald op geur. Het is bekend dat een indringer bijv. een hoornaar die een bijennest in wil

zo belaagd wordt door een grote hoeveelheid bijen die zoveel warmte gaan produceren dat hij min of meer gekookt wordt.

- Haalbij. Sommige bijen moet water halen om als het warm is het nest mee af te koelen.
- Propolis maken. Propolis wordt gemaakt van hars van bomen. Deze harsen worden door de bijen die ze verzamelen bewerkt, waardoor ook een deel van de samenstelling verandert, en daarna in hun woning gebruikt. Dichten van naden en kieren in het nest. De samenstelling van propolis varieert per jaargetijde, omgeving van de bijen, en het karakter van het bijenvolk. Het dient als een soort natuurlijk antibioticum voor de bij. Het beschermt tegen virussen, schimmels en bacteriën. Er treedt geen resistentie op.

Mathijs laat een voorbeeld zien van propolis.

Een werkster leeft 6 weken, 3 weken binnen en 3 weken buiten.

Voortplanting

Door overbevolking en uitkomen van jonge koninginnen verlaat de oude koningin het nest. Ze neemt een aantal werksters mee en gaat zwermen. De jonge koninginnen worden bevrucht door de darren in een bruidsvlucht. De darren gaan daarna dood, ze komen het nest niet meer in.

Bijen geven door te kwispelen aan elkaar door waar nectar te vinden is.

Bijen zouden in oude muizenholletjes nestelen omdat urine van muizen een

mijtwerende stof bevat.

Met dit project is de jeugd erg blij met de bij volgens Mathijs. De leerkracht kan het project zelf uitbreiden met andere vakken zoals muziek en handvaardigheid.

We mogen zelf aan de slag

Kaarsen van was maken, zaadbommen maken of met een prototype bijenkast ontdekken of we thuis kunnen brengen wat we zien. In de kast hangen foto's met water in een bijenkast gebeurt. Ik voeg me bij de bijenkast. We boffen want er zijn in het groepje twee praktiserende imkers. Echter de imkers moeten flink hun best doen aan ons leken uit te leggen wat er te zien is op de foto's. We zitten zo in de materie dat er geen tijd meer is voor de andere dingen.

Een leerzame workshop.

Verwondering van een natuurgids in opleiding

Op 11 januari 2017 is de opleiding IVN Natuurgids van start gegaan en ik behoor tot een van de gelukkigen die het voorrecht hebben te mogen deelnemen aan deze opleiding. Deze cursus is georganiseerd door IVN Westerveld, IVN Hoogeveen en de Natuurvereniging Zuidwolde. Onze cursusgroep bestaat uit een dertigtal enthousiaste natuurliefhebbers die zich niet alleen graag inzetten voor natuurbehoud maar vooral ook graag hun liefde voor de natuur willen overbrengen. Daarbij helpt het natuurlijk als je dan ook over een behoorlijke basiskennis en presentatievaardigheden beschikt waarmee je als natuurgids ook anderen enthousiast kunt maken voor de steeds weer verrassende natuur, voor de schoonheid daarvan en voor de beschermwaardigheid van de natuur. Een natuur die er om vraagt om je zintuigen te gebruiken om optimaal die natuur te beleven en er dus ook van te kunnen genieten.

Verwondering en bewondering zijn de woorden die in mij opkomen als ik mijn ervaringen wil beschrijven van de eerste vier maanden opleiding. Een beginnende beginnening ben ik dus nog en vaak voel ik mij ook zo, als ik slechts een fractie van de enorme hoeveelheid kennis en ervaring van de docenten probeer op te nemen. Tegelijkertijd weet ik dat ik ook stap voor stap heb leren lopen en dat het in het begin zeker niet zo vlot is gegaan als nu. Ik vind het onvoorstelbaar knap dat mensen zoveel kunnen weten over de kleinste dingen maar misschien nog knapper met hoeveel liefde en geduld ze die kennis overbrengen op mij, respectievelijk op ons de cursisten van de opleiding.

Mijn naam is Adri van der Weyde en ik woon sinds maart 2016 in Wapserveen. Van 1996 tot 2009 woonde ik op RCN de Noordster in Dwingeloo en behoorde tot de inwoners van het fantastisch mooie gebied dat we kennen als het Nationaal Park Dwingelderveld. Daarna

heb ik tot vorig jaar maart in het bos op de Veluwe gewoond. Mijn, misschien wat latent aanwezige, liefde en diep respect voor de natuur is zeker in het Dwingelderveld opgebloeid als gevolg van al die buitengewoon mooie en inspirerende zaken die ik juist daar heb mogen beleven. Gebeurtenissen die mijn behoefte aan meer kennis van de bijzondere natuurlijke omgeving zeker hebben bepaald herinner ik mij nog erg goed.

Dan gaat het bijvoorbeeld om de eerste keer in mijn leven dat ik op het terrein van RCN de Noordster een echte slang zag die ook nog bleek te kunnen bijten, en om de reeën in mijn net volledig opnieuw ingerichte tuin die verzot bleken te zijn op alles dat we net hadden ingeplant. Maar ook de enorme verscheidenheid aan paddenstoelen, waaronder de zo geliefde cantharellen die ook door bekende notabele kenners heel stiekem in plastic tasjes werden meegenomen. Ik herinner mij de blijdschap van betrokken IVN-ers over de terugkeer van de eekhoorns in het gebied en het schrift dat we in de receptie legden om onze gasten de gelegenheid te geven hun ervaringen met en in de natuur te delen.

Ik herinner mij de eerste keer dat ik het bij mij volstrekt onbekende geluid van blaffende vossen in de winterperiode. Maar dan gaat het ook over de heerlijke en bijzondere geuren van het bos en het steeds weer andere licht over die grote heide. Dan gaat het over het genieten van de stilte en de mysterieuze mistvlagen die als vanzelfsprekend vragen om bijzondere en spannende verhalen. Dan gaat het over de afwezigheid van licht in het voor mij donkerste stukje van mijn leefwereld waarin die knipperende sterren mij doen denken aan al die ogen die kijken hoe wij mensen met deze wereld en die prachtige schepping omgaan.

Ik heb heel wat voetstappen liggen in het Dwingelderveld waar ik ook vaak met groepen van vakantiegasten van

RCN de Noordster gewandeld heb om ze te laten genieten van de bijzondere natuur die mij zo inspireert, maar ook en misschien wel vooral om hen te laten zien en te laten

Adri van der Weyde

ervaren waarom het Dwingelderveld zo een bijzonder maar kwetsbaar en dus zeer beschermwaardig gebied is. Ik vond het heerlijk als mensen enthousiast werden over wat ze zagen en zeker als je dan later de verhalen terug hoorde of later las van wat ze zelf nog allemaal meer hadden beleefd. Dat alles was voor mij de motivatie om mij op te geven voor de opleiding IVN Natuurgids en daarmee automatisch ook lid te worden van het IVN Westerveld. Ik heb volgend jaar, wanneer ik de opleiding naar ik hoop succesvol heb afgerond, meer tijd om mij in te zetten en op die manier een bijdrage te leveren aan het jonge en minder jonge mensen enthousiast te maken voor de natuurlijke omgeving waarin wij mogen leven. Ik denk dat als je mensen enthousiast kunt maken door ze te laten ervaren wat de natuur voor hen betekenen kan je hen ook automatisch maakt tot ambassadeurs en beschermers van hetgeen waar ze enthousiast voor zijn geworden.

Dat is ook wat ik ervaar bij mijn cursusgroep. Het gaat om zeer enthousiaste, betrokken cursisten die zeer leergierig zijn en zich dan ook, buiten de cursusavonden en excursiezaterdagen om openstellen om nog meer kennis te vergaren en ervaringen op te doen. Mij valt op hoeveel kennis er al onder de leden van de cursusgroep is en ook hoe graag men die met de mede-cursisten wil delen.

Tijdens de cursusavonden waarin theorie en praktijk vaak worden gecombineerd, hangen we aan de lippen van de docenten en proberen

ook om al die theorie en praktijk een plek te geven in de vaak al zo volle grijze cellen. We hebben veel plezier met elkaar en geven elkaar de ruimte om te leren door te ervaren en te leren aan en van elkaar. Kortom het is een goede en fijne cursusgroep om deel van uit te mogen maken.

Het vraagt overigens wel een behoorlijke investering in tijd om de opleiding IVN Natuurgids te volgen. Naast de cursusavond om de week op de woensdag is er in dezelfde frequentie ook een excursie zaterdagochtend die, ongeacht de weersomstandigheden altijd doorgaat. Dat onder alle weersomstandigheden een excursie doorgaat mochten we overigens de allereerste keer al merken toen we op zaterdagochtend 14 januari met een snijdende wind in de sneeuwbuien over de hei liepen. Daarnaast wordt er toch ook wel een wekelijkse studietijd van 6-8 uren verwacht om opdrachten te maken of om de lesstof te bestuderen. Al met al is dat best pittig als je, zoals ik dat doe, dat combineert met een (meer dan) fulltimebaan, maar het is het heel dik waard. Ik vind het heerlijk om zoveel meer te kunnen leren over planten en dieren, over bodem en landschap en ecologie aan de hand van superenthousiaste docenten. Maar ook de presentaties door mede-cursisten helpen mij om steeds meer te willen weten en ervaren.

Recent moesten we allemaal, in het kader van het aanleren van gidsvaardigheden, in kleine groepen zelf een presentatie geven over een door ons zelf gevonden en voor dat doel uitgekozen plantje. Dat uitzoeken was overigens ook onderdeel van een van de interessante excursies naar het Oude Diep waar het ging om het determineren van planten.

Ik koos voor een egelboterbloem. Voor ik aan deze opleiding begon had ik zelfs helemaal geen idee dat er verschillende soorten boterbloemen bestonden en nu moest ik iets vertellen over een van die soorten. Ik vond het spannend. Natuurlijk had ik mij heel goed voorbereid en welhaast

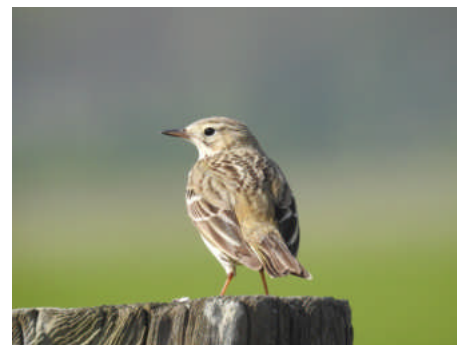
alles gelezen dat er over die bijzondere, tot in oktober bloeiende, kleine boterbloem te weten valt.

De ochtend van de presentatie ben ik extra vroeg opgestaan om nog eens alles goed door te lezen. Daarna ging ik dan toch enigszins zenuwachtig richting Oude Diep. Spreken voor een groep ben ik door mijn baan gewend maar voor mijn eigen groepje vond ik het heel spannend ook al wist ik zeker meer dan voldoende te weten en wellicht zelfs meer dan de andere groepsgenoten. Spannend was het op de eerste plaats omdat ik niet zeker wist of ik het plantje wel weer terug zou kunnen vinden. Stel je voor dat het er niet meer was of ik het niet vinden kon...

Gelukkig ging de presentatie goed, waren mijn groepsgenoten geïnteresseerde luisteraars die actief meededen, sprak ik niet te snel, stond ik goed ten opzichte van de zon enzovoorts. Leerzaam voor mij op de eerste plaats zo'n presentatie over iets dat niet direct mijn vak is. Leerzaam voor mij waren ook de presentaties van de anderen, zowel op inhoud als op de wijze van presenteren. Ook op die manier leren we met en van elkaar.

In het weekend van 23 tot 25 juni gaan we met onze cursusgroep een weekend naar de Weerribben waar we in een kampeerboerderij verblijven. Een totaal ander gebied natuurlijk maar wel met duidelijke Drentse en ook Friese invloeden als het gaat om het water. Een weekend-excursie waarin we een dag vanaf het water de natuur gaan bekijken, maar ook een dag op de fiets het gebied verkennen gaan. Onder begeleiding van ons cursusteam, aangevuld met externen, gaan we onze kennis van flora en fauna en de invloeden van de mens op de natuur vergroten. Natuurlijk zijn we dan automatisch bezig met processen van groepsdynamica zoals die zich ook voordoen bij groepen waar we als gidsen mee te maken krijgen. Verder gaan we er natuurlijk samen voor zorgen dat we een geweldig leerzaam en ontspannend weekend hebben.

Een van de verplichte onderdelen van de opleiding is het uitzoeken en gedurende vier seizoenen volgen van een 'eigen' terrein. In dit zogenoemde adoptieterrein volg je de natuur en observeer je wat daarin gebeurt. Voor mij is mijn adoptieterrein een voortdurende bron van inspiratie en herkenning. Het is heerlijk en ontspannend om er te komen en te

zien welke prachtige planten er groeien en bloeien, de bijzondere wereld van de mossen te zien, bijzondere vogels te horen en te zien, verschillende soorten vlinders te ontdekken, sporen van dieren te leren lezen en bijvoorbeeld het boeiende proces van verlanding van nabij te kunnen volgen.

Mooi ook is dat je de theorie van de cursusavonden kunt toetsen en herkennen in dat adoptie terrein in de buurt waar ik woon. Het is fijn dat dat een totaal ander gebied is dan waar ik gewoond heb en heel snel en makkelijk bereikbaar zodat ik er vaak kan komen. Overigens heb ik door het cursusteam een geweldige mentor toegewezen gekregen die mij kan en wil helpen om die theorie te vertalen naar de praktijk van mijn adoptieterrein. In een volgende bijdrage in 'De Adder' wil ik graag meer schrijven over mijn adoptieterrein, mijn ontdekkingen daar en de redenen waarom het niet alleen voor mij heel interessant en leerzaam is, maar ook waarom het ook hier gaat om een zeer beschermwaardig en bijzonder gebied.

Google Street View heet het nieuwe fenomeen dat het recreatieve leven gaat veranderen. Al wat over gelezen? Vanaf heden of iets daarna kan iedereen die toegang heeft tot de wereld van nullen en enen zich inklikken op een website of app., een natuurgebied selecteren, en virtueel op pad gaan. Wandelen vanuit de luie stoel, zoals dat promotioneel heet. Stel u voor. Nieuwe horzionten lonken, geen afstand is te groot, eropuit zonder moe of vuil te worden, zweten behoort tot het verleden - wie wil dat nou niet?

Gek hè, ik word altijd algeheel recalcitreus als ik dit soort promotionele prietpraat hoor. Vlagen van opstandigheid, afweer, tegenzin. Moet dat nou, denk ik dan. Moeten we nou werkelijk ook al digitaál gaan wandelen? Komen we nou helemaal niet meer los van die vermaledijde pc? Gaat ook ons recreatieve leven zich nu afspelen binnen een digitale cocon? Ik zie het al helemaal voor me. Digitaal recreëren gaat zo: vol verwachting installeren wij ons aan de pc. Op het tafeltje links van ons staat een tablet met het vogelgeluidenprogramma Tsjilp in opperste staat van paraatheid. Daar mee gaan wij gebiedsgerelateerde geluiden toevoegen aan de wandeling waaraan wij nu toch spoedig gaan beginnen. Voor of achter ons een ventilator, die al naar gelang het weertype optioneel mild dan wel bruut blaast. Rechts van het toetsenbord een watergevulde dopper voor de sfeer, en wie het onderste uit deze digitale kan wil halen, doet goeie wandelschoenen aan. Fanatiekelingen kunnen aan dit assortiment een bak herfstbladeren toevoegen, die een daartoe ingevlogen belevingsvrijwilliger op gepaste momenten met handenvol tegelijk over ons uitstort. De paden op, de lanen in, we gaan er eens goed voor zitten!

Ach ja, buien komen, buien gaan. Zo ook mijn wederspannige oprispingen. Want laten we wel wezen - er zijn bevolkingsgroepen die beslist baat bij digitaal recreëren zullen hebben - bedlegerigen, zieken, bewegingsbeperkte medemensen, en anderen die om welke reden dan ook niet veel buiten zijn. En uit resultaten van onderzoek uit 1982 (Moore), en 1984 (Ulrich), blijkt dat alleen al het kijken naar natuur een positieve invloed heeft op het welzijn van de mens. Ziekenhuispatiënten met uitzicht op 'groen' - herstellen sneller van een operatie dan hun lotgenoten die op een muur uitkijken. Ook bij gedetineerden werd dat effect vastgesteld, afhankelijk van het uitzicht vanuit hun cel op steen of groen.

Column Axel Wiewel

Veel bewoners van onze westerse wereld zijn "cultureel geconditioneerd" om van planten en andere natuur te houden en - sterker nog - om een hekel te hebben aan omgevingen waarin natuurschoon ontbreekt, zoals sommige steden. De weldadige invloed van de natuur op de mens kan uit de evolutie verklaard worden: de mens heeft zich de afgelopen miljoenen jaren ontwikkeld in natuurlijke omgevingen. Dat heeft zijn sporen in ons nagelaten, in de vorm van een deels biologische of genetische aanleg om positief te reageren op 'natuur' zoals beplanting en water.

Ook angsten zijn in die lange periode ontwikkeld. Oorspronkelijk als vermijdings- en vlucht- of vechtgedrag in de confrontatie met roofdieren, later als angsten die gerelateerd zijn aan onze huidige samenleving, zoals angst om te vliegen en - vooral - angst voor de tandarts. Angst voor spinnen, voor duisternis, en voor de dood zit er meestal ook al vroeg in. Baby's zijn direct na de geboorte al bang voor harde geluiden, en om te vallen... De beroemde psycholoog Sigmund Freud deed onderzoek bij tweelingen naar de angst voor slangen en kwam tot de conclusie dat die angst, herpetofobie of ofidiofobie, aangeboren is.

Angst en de reactie daarop wordt bij mensen geregeld in het oudst ontwikkelde deel van onze hersenen - het reptielenbrein. In dit deel zitten onze meest primitieve levensfuncties (de overlevingsinstincten, voortplantingsdrang), die nodig zijn voor ons voortbestaan. Ook is het voortdurend alert op mogelijk gevaar en de daarop benodigde reactie om op de vlucht te slaan, aan te vallen of te bevriezen. Het is steeds op zoek naar mogelijkheden om te eten of drinken - kortom het is continu bezig met de kansen op leven en voortbestaan...

© Axel Wiewel, Ruinerwold, 26 juni 2017.

